

ETIKA A SOUČASNÁ SPOLEČNOST
– SVOBODA, ODPOVĚDNOST, SOLIDARITA

Etika vědecké práce

Zdeněk NOVOTNÝ

Abstrakt: Příspěvek pojednávající o etice vědecké práce uvádí několik příkladů nevhodného přístupu akademických pracovníků ke svému povolání a ke studentům, jakož i všeobecně nízké úrovni vzdělanosti.

Klíčová slova: akademici, morálka, pedagogika, publikace, citace.

Etika jako věda o morálce nebo teorie morálky se na vysokých školách učí dlouhá desetiletí a stále častěji se ozývá volání po její výuce i na středních a základních školách. Vzhledem k aktuálnímu stavu morálky v naší společnosti je to pochopitelné. Ale právě realita sama ukazuje, jak se praxe stále více teorii vzdaluje. Etikové, odborníci, etiku vykládají (a to i velmi fundovaně a kvalitně), ale sami podle ní nežijí a neřídí se jí. Univerzitní učitelé tolerují opisování a plagiátorství všeho druhu, což logicky plyne z toho, že se ho sami dopouštějí. Vzpomeňme případ plzeňské právnické fakulty – a nenechme se mýlit, že tu jde o právo, nikoli o etiku. Právní normy se vyvinuly z norem mravních. Zákony jsou jen přesněji kodifikovaná a sankcionovaná pravidla morálky. V daném případě to byla nemravnost několikanásobná, protože šlo o popření právních norem samými právníky, a co horšího – učiteli práva, kteří takto dali nenásledováníhodný příklad svým žákům, právníkům budoucnosti. Nedávno proběhla sdělovacími prostředky kauza brněnské filozofické fakulty: univerzitní profesor filozofie a etiky dlouhé

měsíce anonymně posílal svému kolegovi – velmi hodnému a slušnému člověku – e-maily, ve kterých mu vyhrožoval krutou smrtí a doživotním zmrzačením. Do svých výhrůžek zahrnul i jeho rodinu. Ze svého dřívějšího působení na katedře filozofie mohu vzpomenout smutně úsměvnou záležitost – návštěvu polských kolegů-filozofů přednášejících etiku, bohabojných, vážených otců rodin a manželů, dobrých katolíků. Vzletně a velmi působivě přednášeli o etice, o duši, a zejména o té její složce, která se nazývá thymos a znamená vědomí vlastní hodnoty a lidské důstojnosti. Večer se pak šli napít a noc strávili s prostitutkami v nevěstinci. Dozvěděl jsem se to až druhý den a jen jsem žasl, jak rychle se naši zahraniční hosté dokázali v Olomouci zorientovat. Sám jsem ani netušil, že ono zařízení v našem městě vůbec existuje. Podotýkám, že se to stalo začátkem devadesátých let, kdy o nějakých internetových stránkách nebylo řeči. A ještě jeden příklad z oblasti pedagogické vědy: před časem se na mne obrátila studentka našeho oboru, tj. společenských věd a historie, která si přibrala ještě češtinu – s tím, že studijní oddělení po ní vyžaduje kromě již odevzdané bakalářské práce ze společenských věd ještě další bakalářskou práci, a to opět ze společenských věd. Požádal jsem, aby studijní oddělení tento požadavek zrušilo. Výsledek byl ten, že studentce byla vytištěna směrnice, podle které je povinna nejen odevzdat v témž termínu a z téhož oboru dvě bakalářské práce, ale – opět v témž termínu a témž oboru – vykonat také dvě státní závěrečné bakalářské zkoušky. Že jsme pedagogická fakulta a že je to pedagogický nesmysl, nevadí. Teoretická pedagogika tím nikterak neutrpí a zůstane vědou, protože má svůj předmět a metodu zkoumání. Realita tu nehraje roli. Těch pár příkladů, které jsem uvedl a ve kterých bych mohl téměř neomezeně pokračovat, jen ukazuje, do jaké míry jsou vědeckopedagogičtí pracovníci pro své studenty morálně důvěryhodní a do jaké míry jsou příkladem k následování.

Druhý problém, na který chci poukázat, je z hlediska vědecké práce samotné závažnější. Týká se jejího smyslu, opodstatnění. V zásadě lze říci, že kladný smysl a opodstatnění má každé vědecké bádání, pokud není spojeno se zločinnými záměry a pokud neznamená ohrožení a poškození života lidí a života na této planetě obecně. Bádání je legitimní dokonce i tehdy, když existuje možnost zneužití jeho výsledků

v praxi. Z minulosti máme takovou zkušenost s jadernou energií, nyní s nadějemi, ale i s obavami sledujeme výzkumy v oblasti genetiky. Bylo by naprosto pošetilé požadovat v takovýchto případech zákaz bádání. Došlo by k němu stejně – navzdory všem zákazům a sankcím, navíc tajně a bez jakékoli veřejné kontroly. Nelze totiž nijak zrušit nebo omezit přirozenou lidskou zvědavost, touhu po novém poznání, vědecké zaujetí pro výzkum sám, a to bez ohledu na možné důsledky. To je věčný problém, o jehož řešení nemá smysl diskutovat. Horší a znepokojivější je skutečnost, že v současnosti se pod hrdou nálepkou vědeckovýzkumných projektů stále častěji vyskytují aktivity zcela banální, až hloupé nebo úplně samoučelné, nemající jiný smysl než získávání titulů nebo grantů pro jejich iniciátory – „řešitele“. S tím souvisí též neustálé uplatňování kdysi aktuálního a téměř módního vědeckovýzkumného sloganu „Publish or perish“. Publikování veškerých výstupů z odborné činnosti za každou cenu, bez ohledu na jejich kvalitu a vědeckou závažnost, je v dnešní záplavě informací nemravné a představuje přímo zlořád, který lze však těžko vymýtit, protože se to oficiálně vyžaduje jako kritérium pro přiznávání vědeckopedagogických hodností. Kdo nesplní předepsaný počet publikací a citací, nemůže se o ně ucházet. Je zcela lhostejné, že v takové nadměrné produkci textů se nikdo nemá šanci orientovat, natož je číst a zamýšlet se nad nimi, tím spíše, že každý badatel je časově plně vytížen svým vlastním spisováním a sháněním grantových prostředků. Stěží přijatelné je také to, že více než monografie se hodnotí články v tzv. impaktovaných časopisech, přičemž primárně nejde o kvalitu periodika, ale o to, že je uvedeno na patřičném seznamu, což je ovšem spíše otázkou financí než vědecké úrovně. Kvalitu článku samého už pak není třeba vůbec zjišťovat. Praxe vyžadování časopiseckých článků je vcelku pochopitelná u technických a přírodovědných oborů, kde je nutno sledovat a využívat aktuální poznatky a objevy a informovat o nich (například o nečekaném výskytu nebo zániku určitého živočišného druhu v určitém čase a lokalitě není třeba psát tlustou knihu). Je ale s podivem, že stejná kritéria si nechaly vnutit i humanitní vědy, dokonce filozofie, kde nepřípadá v úvahu, že se periodicky nebo dokonce ze dne na den budou objevovat nové skutečnosti, protože jde o disciplínu nadčasovou a vše

podstatné bylo řečeno už v antice a později pak ve všeobecně uznávaných, respektovaných a nezpochybnitelných dílech slavných filozofů. Časopisecké články je mohou už jen citovat, komentovat, ale sotva co na nich změni. Je také pravděpodobnější, že ten, kdo se bude vědecky zabývat určitým problémem, sáhne nejdříve po relevantních monografiích a teprve v druhé řadě se bude prohrabávat starými časopisy. Je politováníhodným faktem, že kompetentní lidé ve vědeckých radách humanitních fakult nesmyslná pravidla nejen akceptují, ale s postupem času dokonce kvantitativní požadavky v jejich duchu ještě stupňují a chtějí tak na nových uchazečích o vědecké hodnosti něco, co sami nesplňují.

Na závěr se zmíním o nešvaru zvaném citace. Sám se s citacemi svých publikací setkávám víceméně náhodně a vůbec nemám představu o tom, kolik jich celkem je. Zním ale řadu mladších badatelů, kteří mají přehled úplně o všech citacích svých prací, a dokonce se chlubí tím, že v nejbližší době k nim přibudou další, přičemž přesně vědí, kdo a v jaké publikaci je uvede. Je tedy jasné, že se jedná o předem dohodnuté vzájemné protislužby v rámci jakýchsi citačních bratrstev. Tato praxe, hodná hokynářů či trhovců, je mezi akademickými a vědeckými pracovníky bohužel dnes už běžná.

Jelikož celý můj život je spjat se vzděláváním, a to nejen pracovně a profesně – veškeré moje příbuzenstvo je už více než 150 let intelektuální –, mám možnost srovnání. Výsledek není příliš optimistický, a přitom nemyslím, že podléhám nějaké nostalgii jako každá starší generace, která žehrá na stávající poměry s tím, že už to není, co bývalo. Mladí lidé jako uživatelé vymožeností elektroniky, informační a výpočetní techniky disponují dovednostmi, které my starší neovládáme a sotva vůbec chápeme; to ale nic nemění na skutečnosti, že jsou méně vzdělaní, nechtou a neznají dobře ani svůj mateřský jazyk, postrádají širší rozhled, nerozumí souvislostem, jsou sebevědomí, bez pochybností, spokojení sami se sebou. Není to jejich vina. Dříve dosáhlo na vysokoškolské vzdělání jen malé procento, dnes je to už téměř 70 procent populace. Pokud si čtenář myslí, že vidím věci příliš černě, doporučuji mu seznámit se s knihou K. P. Liessmanna *Teorie nevzdělanosti*.

Kontakt na autora příspěvku:

doc. PhDr. Zdeněk Novotný, CSc.

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: zdenek.novotny@upol.cz